

EVA DOUPALOVÁ

ARNE NOVÁK A LITERATURA PRO DĚTI

Ve svém sdělení vycházím z Novákových recenzí, článků a studií publikovaných od r. 1900 v denním tisku a v odborných časopisech. Mezi autory píšící pro děti se zařadil prózou *Hadí hospodářství*. Vyšla v *Nůši pohádek II* redigované K. Čapkem. Vydala ji Pražská akciová tiskárna roku 1919 (Novák 1919a).¹ V *Hadím hospodářství* jde o vzpuru lesních zvířat proti paktu zmijí rodiny a užovky hodlajících si rozdělit panování ve vodě a na souši, ať se to komu líbí nebo ne. Na popud ještěrky se ubručený mrzout ježek, odvěký odpůrce hadího rodu, rozhodne pomoci zvířátkům a uzurpátory zlikviduje. V lese se zase žije beze strachu. Druhá publikace, *Tomáš G. Masaryk* (Odkaz 1920), je určena školní mládeži (Novák 1920). Při příležitosti Masarykových sedmdesátin seznámil mladé čtenáře s Masarykem člověkem, vědcem a státníkem. Zatřetí se A. Novák podílel na učebnici češtiny pro německy mluvící občany v ČSR – *Tschechisch durch Gehör und Studium* (Staatliche Verlagsanstalt in Prag, 1934). Školní mládeži jsou také věnovány *Řeči a proslovy* (Novák 1931a). A. Novák k nim napsal i úvod a poznámky. Tento úsek Novákovy činnosti uzavírá jeho statečný pozdrav a díkůvzdání Romanu Jakobsonovi (Novák 1939).

V zásadním článku o problémech české literatury pro děti a mládež, publikovaném v *Lidových novinách* z 10. 12. 1932 (Novák 1932a), se A. Novák zamýšlí nad současným neutěšeným stavem: apeluje na rodiče i učitele, aby při výběru knihy pro děti měli na zřeteli nejen funkci zábavnou, ale i vzdělávací; spisovatelům připomíná, že i kniha pro děti musí plnit funkci estetickou. Posuzována z tohoto hlediska získává Novákovo plné absolutorium Němcové *Babička*, „ježto se v ní autorka dovedla takovou měrou přiblížit duši dětské a jejímu světu,“ hypoteticky Holečkovi *Naši* – díky stožickým chlapcům, jejichž postavy „zasa-

¹ „Napsali: K. M. Čapek-Chod, Marie Gebauerová, Zdena Hásková, dr. Miroslav Haškovec, Ignát Hermann, Jaromír John, Ozeř Kalda, Marie Majerová, Helena Malřřová, Arne Novák, Jan Opolský, Pavel Sula, Felix Téver, Ladislav Tůma-Zevloun, Richard Weiner. Kreslili: Fr. Břilek, J. T. Blažek, Hugo Böttinger, Helena Emingerová, Jaroslav Jareš, B. Jarešová-Nekolová, Fr. Kobliha, O. Koníček, Pravoslav Kotík, Rudolf Kremlička, Ládřa Novák, Vl. Rabas, Artuš Scheiner.“

hují do samé osnovy dějové a myšlenkové“ jako nositelky osudového smyslu, uskutečňovaného románem, a Županův *Pepánek Nezdará*, „domyšlený typ českého venkovského klukovství“. Bohužel retrospektivního. Vítá proto *Malého Bobše* J. V. Plevy (1931, 1933, 1934) zobrazujícího venkov první poloviny třicátých let dvacátého století se všemi jeho problémy.

V dětské poezii je podle Novákova soudu takovým „zpívajícím řídkým ptákem“ J. V. Sládek. Vrchlický sice „odkryl subjektivní kouzlo dítěte jako docelovatele rodinné něhy“, nedovedl však toto kouzlo „zpfedmětnit“.

K Sládkovi, nejvýznamnějšímu Nerudovu žáku, jednomu z našich nejčistších lyriků, se A. Novák stále vrací: 28. 6. 1932 sloupkem na titulní straně *Lidových novin*, nazvaným *Veliký lyrik* (Novák 1932b), a v rozsáhlém hodnocení Sládkovy básnické tvorby při příležitosti pětadvacátého výročí Sládkova úmrtí pranýřuje A. Novák v *Lidových novinách* z 27. 6. 1937 (Novák 1937) paradox, že ač česká hudba v čele s J. B. Foerstem „dala v podivuhodném souznění Sládkově lyrice satisfakci, Sládek jako básník stále zůstává nedoceněn“, a odmítá Masarykův nevlídný soud o Sládkových verších pro děti.

Z předchůdců Sládkových děkuje A. Novák ve *Venkově* z 2. 2. 1919 Karlu Vinařickému za jeho deklamovánky, jimiž „vezpíval a vmluvil se do dětských srdcí stejně hluboko jako školními čítankami“ (Novák 1919b), v *Lidových novinách* z 3. 11. 1934 vyslovuje díky Fr. Douchovi, zakladateli české dětské literatury, a lituje, že bylo oslyšeno přání Vrchlického vybízející k sebrání Douchových veršů (Novák 1934b).

Ze Sládkových následníků vyzdvihuje A. Novák v článku k sedmdesátým narozeninám J. Kožíška (Novák 1931b) – Kožíškovu svěží a prostou poezii pro mládež a o mládeži. Chválí Kožíškův smysl pro přírodu a jeho chápání citových potřeb mládeže.

V kritické glose k svazečku veršů pro děti E. Krásnohorské, nazvaném *Z poupat do květů* (Novák 1921a), oceňuje A. Novák jejich něžný rodinný tón a zvláště to, že vedle veršů pro děti nezapomíná Krásnohorská na verše o dětech. Poznnamenává však, že Sládkovy ani Kožíškovy prostoty nedosahují.

V studii publikované v *Almanachu Osení* (nakl. Topič, Praha 1913) *Dva básníci a dva malíři dětí* rozebírá A. Novák ohlas umění B. Němcové a J. Nerudy a M. Alše a J. Mánesa mezi mládeží. Vysvětluje ho tím, že slovesní a výtvarní umělci zpodobňují ve svých pracích představy mladých o světě adekvátněji.

V kritickém sloupku k *Pateru pohádek* Boženy Jelínkové (Novák 1921b) hodnotí A. Novák způsob, jakým se vypravěčka a kreslíčka v jedné osobě vpila do krásy měňavého světa. V *Lidových novinách* z prosince 1926 doporučuje A. Novák jako vhodný dárek pro děti *Pohádky* Fr. Stránecké (Novák 1926), moravské povídkářky, jejíž krajané ji (omylem) stavěli po bok B. Němcové (Stránecká 1926). Je přesvědčen, že se dětským čtenářům budou líbit, byť jejich geneze sahá do šedesátých let 19. století: hutný svazeček motivicky pestrých báchorek umocňuje tentokrát jejich dialektické zbarvení. Zato Durychova epizoda o křesťanském mučednictví sedmiletého Petra v japonské Nagasace neuspokojila. Kritiku Durychových *Dětí* (Brno 1934) uzavírá A. Novák slovy: český epik katolické misie v Japonsku podává sadistický škleb abstraktní svatosti (Novák 1934c).

Platnost své teze, že vznik bohaté literatury pro děti a mládež je podmíněn existencí bohaté literatury o dětech, jak ji ztělesňovaly např. povídky B. Němcové, původně takto intencionálně *n e z a m ě ř e n é*, si A. Novák v soudobé literatuře potvrzuje na některých prózách o dětech a pro děti, které píše Božena Benešová a Marie Hennerová (Novák 1918). Jejich protagonisté vyvracejí obecně vžitou představu o šťastném dětství. Cikánský princ, židovský chlapec Kupfergrün a Jiří Rubal klesají postupně stále hlouběji pod tíhou života, kterou jejich slabá ramena nemohou unést, a v tragické fázi hynou (Benešová 1914). S touž citlivostí a taktem, s nimiž Benešová spíše „náznakem seznamuje dětskou duši s pratajemstvím lidství“, utkává M. Hennerová cyklus dětských vzpomínek a rodinných obrázků z pražského měšťanského prostředí, jak je vnímá Irénka Ronová (Hennerová 1917).

Nejparadoxnějším obrazem „šťastného“ mládí je příběh Věry Lukášové, uzavírající životní dílo B. Benešové (Benešová 1936). Hrdinka této „nejmistrovštější“ povídky B. Benešové mohla ochutnat jeho trpkost, dříve „než překročila práh puberty“ (Novák 1936b).

Při vši mnohostranné činnosti vědecké, pedagogické, kulturní a osvětové si A. Novák našel čas věnovat pozornost rozvoji dětského čtenářství, zamýšlet se nad výukou literatury ve škole, reagovat na problémy morální výchovy mládeže, upozorňovat na pedagogickou činnost vynikajících učitelů.

V přednášce prosloušené v prosinci 1932 v rámci akce Týden dětské knihy žádá, aby rodiče, škola a společnost respektovali psychiku dítěte–čtenáře a měli pochopení pro stadia, jimiž prochází: předškolní – obrázkové s ilustracemi M. Alše, A. Kašpara, J. Lady a A. Scheinera, 2. období písní, říkadel a pohádek – nejadekvátnější kniha – Bartošova *Kytice*, 3. fáze vývoje charakteristická zájmem o četbu historickou a vlastivědnou, čtenáře motivuje obdiv heroismu (Novák 1933a). Ve čtvrtém období dochází k rozdílné orientaci: děvčata vyhledávají literaturu působící na citovou oblast, chlapce zajímá dobrodružná literatura a literatura podněcující jejich fantazii. Dívčí literatura však v té podobě, kterou převážně má, vede čtenářky k vytváření klamných iluzí o životě a o světě. Situace z třicátých let se začíná opakovat i v letech devadesátých a ztracené šperky dvaadvacetileté dcery hamburského finančníka znovu „přivádějí ke štěstí dva páry mladých lidí“.

Zatímco ze zahraničních autorů je stále vyhledávaný Jules Verne, Novákův milovaný Kipling, jehož *Knihu džunglí* recenzoval Novák v roce 1900, mezi našimi mladými čtenáři znám není.

Z recenzí a článků v novinách a časopisech je řada podnětů A. Nováka aktuální i dnes: práce s novinami v hodinách češtiny na středních školách, jak ji praktikoval českobudějovický profesor Josef Lomský (Novák 1931c), výchova vkusu mládeže, jak ji realizovalo Topičovo nakladatelství (Novák 1933b), mravní výchova na střední škole podle Václava Sobotky (Novák 1924), činnost vlasteneckého učitele, autora čítanek a redaktora *Jarého Věku* Josefa Sokola (Novák 1931d), interpretace poezie ve škole: poznávat básníka na základě jeho tvorby, naučit se je přednášet, umět je vyložit. „Námaha ta nevyjde rozhodně naprázdno: co může učitele více uspokojiti, než naučí-li své posluchače a žáky viděti poezii

hloub než v dekoraci, v exotismu, v obrazové skvělosti, v barevné a hudební svůdnosti. Proto by se měl ve školách hodně číst Neruda a nezanedbávat ani Sládek“ (Novák 1912).

LITERATURA

BENEŠOVÁ, Božena

1914 Tři povídky. *Osení*, sv. 56 (Praha: Topičovo nakladatelství)

1936 *Don Pablo, don Pedro a Věra Lukášová* (Praha: Melantrich)

HENNEROVÁ, Marie

1917 *Pod křídly* (Praha: Fr. Borový)

NOVÁK, Arne

1912 Josef V. Sládek básníkem mládeže? *Přehled* 11, č. 5, s. 81–82

1913 Dva básníci a dva malíři dětí, in *Almanach Osení* (Praha: Topič), s. 9–17

1918 Dvě knihy o dětech, *Venkov* XIV, 26. 2. s. 2

1919a Hadí hospodářství, in *Nůše pohádek*, díl II., ed. Karel Čapek (Praha: Pražská akciová tiskárna), s. 9–13

1919b Karel Vinařický, *Venkov* XIV, 2. 2. s. 2

1920 *Tomáš G. Masaryk* (Praha: Odkaz)

1921a Eliška Krásnohorská vydala..., *Lidové noviny* 29, 30. 10. s. 11

1921b Božena Jelínková: Patero pohádek, *Lidové noviny* 29, 21. 12. s. 7

1924 Václav Sobotka: K otázce mravní výchovy na naší střední škole (Beroun 1924), *Lidové noviny* 32, 20. 2. s. 7

1926 Fr. Stránecká: Pohádky, *Lidové noviny* 34, 23. 12. s. 7

1931a *Řeči a proslovy* (Praha: Státní nakladatelství)

1931b Josef Kožíšek sedmdesátníkem, *Lidové noviny* 39, 5. 7.

1931c Střední škola a noviny, *Lidové noviny* 39, 20. 8. s. 9

1931d Vlastenecký pan učitel, *Lidové noviny* 39, 4. 7. s. 7

1932a K Týdnu dětské knihy, *Lidové noviny* 40, 10. 12. s. 9

1932b Veliký lyrik, *Lidové noviny* 40, 28. 6. s. 1

1933a Prof. dr. Arne Novák o dětské četbě, *Úhor* 21, 1933, s. 5–8, podle přednášky A. Nováka ze 13. 12. 1932 v brněnské YWCA zapsal A. Zhoř

1933b Nakladatelství a knihkupectví Františka Topiče slaví dnes půl století svého trvání, *Lidové noviny* 41, 10. 10. s. 9

1934a *Tschechisch durch Gehör und Studium* (Prag: Staatliche Verlagsanstalt)

1934b Padesát let od smrti Františka Douchy, *Lidové noviny* 42, 3. 11. s. 9

1934c Jaroslav Durych: Děti, *Lidové noviny* 41, 18. 5. s. 9

1936 Poslední povídka Boženy Benešové, *Lidové noviny* 44, 18. 10. s. 9

1937 Josef V. Sládek. Ke čtvrtstoletí od jeho smrti, *Lidové noviny* 45, 27. 6. s. 9

1939 Tvůrčí znalec staročeského básnictví, in *Romanu Jakobsonoi pozdrav a děkuvzdání* (Brno: Spolek posluchačů filozofie), s. 8–13

STRÁNECKÁ, Františka

1926 *Pohádky*, ed. Mořic Remeš (Olomouc: R. Promberger)

ARNE NOVÁK UND LITERATUR FÜR KINDER

Die Autorin befasst sich mit Nováks Verhältnis zur Literatur für Kinder und Jugendliche in den Jahren 1900–1939, und zwar auf Grund seiner Rezensionen und Notizen in den Tagesblättern *Lidové noviny* und *Venkov* oder in verschiedenen Zeitschriften und literarischen Almanachen. Novák appelliert auf die Schriftsteller in dem Sinne, dass es nicht genüge, für Kinder Bücher zu schreiben, sondern es sei wichtig, dass in den Büchern von Kindern gesprochen werde. Diesem „modus in rebus“ entspricht das Werk der Schriftstellerin Nĕmcová, die Verse von Neruda, Sládek, Kožíšek und ihren Vorgängern. Von gegenwärtigen Autoren hebt Novák die Erzählungen B. Benešová und ihrer jüngeren Kollegen M. Hennerová und J. V. Pleva hervor. Als Prosameisterstück bezeichnet er Benešová Erzählung *Věra Lukášová* aus dem Jahr 1936.

